

Wilgelm Tomsen (Ömri we türkologiýa ylmyna eden hyzmaty)

Category: Kitapcy,Sözler,Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Wilgelm Tomsen (Ömri we türkologiýa ylmyna eden hyzmaty)

VILHELM LUDWIG PETER THOMSEN (HAYATI VE TÜRK LÜK BİLİMİNE HİZMETİ)

Bu gün dilimizin, tarihimizin ve bütünü ile Türk kültürünün bilinen en eski yazılı belgeleri olan Köktürk Anıtları'nın okunuşunun ve dünyaya duyuruluşunun yüzüncü yıl dönümüdür. Bilim dünyasında anıtların o güne kadar meçhul kalmış (Run) yazısını çözme şerefi de bildiğimiz gibi Danimarkalı ünlü bilim adamı Vilhelm Ludwig Peter Thomsen'e aittir.

Asıl alanı karşılaştırmalı dil bilimi olan ve Hint-Avrupa dilleri üzerinde çalışan V.Thomsen, Türk dili çalışmalarına, hayatının son 35 yılı içinde ve 1890'dan sonra başlamıştır. Bu da Yenisey ve Orhon Anıtlarının bilim dünyasına adını "meçhul anıtlar" olarak duyurmasının kendisinde yarattığı merak üzerinedir. V.Thomsen'in, Run yazısı diye adlandırılan meçhul yazıyı çözmek suretiyle gerçekleştirdiği önemli buluşa ve Türklük bilimine yaptığı unutulmaz hizmetlere geçmeden önce, sizlere kısaca hayatı ve meslekî çalışmaları hakkında bilgi vermek isterim.

VILHELM THOMSEN'in Hayatı ve Meslek Alanındaki Çalışmaları:

V.Thomsen 25 Ocak 1842 tarihinde Kopenhag'da doğmuştur. Beş yaşına gelince, babasının posta müdürü olarak Randers kasabasına atanması dolayısıyla çocukluğu bu kasabada geçmiş ve ilk öğrenimini de Randers'te yapmıştır. Orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1859 yılında babasının isteği üzerine Kopenhag ilahiyat Fakültesine yazılmıştır. Ancak, kısa bir

süre sonra bu fakülteden ayrılmış ve asıl ilgisini çeken Filoloji Fakültesine geçmiştir. Filoloji Fakültesinde bir yandan karşılaştırmalı dil bilimi okuyan Thomsen, bir yandan da klâsik diller ve nordik diller filolojisi yapmıştır.

Çocukluğundan beri yabancı diller öğrenmeye karşı duyduğu büyük ilgi dolayısıyla ve bir dereceye kadar da mesleğinin gereği olarak birçok yabancı dil öğrenmiştir. Bunlar belli başlı Batı dilleri dışında, Sanskrit, Arap, İspanyol, Portekiz, Rus, Fin, Macar vb. dillerdir. Toplam sayısı 16'dır. V.Thomsen'in 1893 yılına kadar süregelen yayınları hep asıl meslek alanı olan karşılaştırmalı dil bilimi ile ilgilidir. Meslekî alandaki ilk bilimsel yayını da 1867'de çıkan Macar dili ve onun akrabalığı konusundaki "Det magyariske Sprog og dets stammeslaegtskab[1] adlı yazısıdır. V.Thomsen, aynı yıl Finlandiya'ya giderek orada bir süre Fin dili üzerinde araştırmalar yapmış ve ulaştığı sonuçlara dayanarak 1869 yılında ilk kapsamlı eserini yayımlamıştır. V.Thomsen'e hem doktora payesi hem de karşılaştırmalı dil bilimi alanında büyük ün kazandıran bu eseri, Germen dilinin Fin-Lâp dilleri üzerindeki etkisini ele alan değerli bir araştırmadır.[2] V.Thomsen, bu araştırmasında Fin dilindeki eski çağlardan kalma Germence kelime alıntılarını inceleyerek öncelikle alıcı ve verici dillerin fonetik özelliklerini ve ses kurallarını tespit etmiştir. Daha sonra bu özelliklerin yardımıyla, Fin diline girmiş olan Germence kelimelerin türlü çağlardan kaldığını; bunlardan bir kısmının Gotçadan bir kısmının da Germen (Nord) dillerinden geldiğini ortaya koymuştur. Uzun zaman alan bu çalışmalarla, aynı zamanda Fin-Germen kavimleri arasındaki kelime alışverişlerinin yeri ve zamanı ile bu kavimlerin kültür düzeyleri de belirlenebilmiştir. V.Thomsen'in dil ve kültür tarihi bakımından önemli olan bu eseri bir yıl sonra E.Sieveres tarafından Über'den Einfluss der germanischen Sprachen auf die Finnisch Lappischen[3] adıyla Almancaya çevrilmiş ve kendisine Berlin Bilimler Akademisinden Bopp ödülünü kazandırmıştır. Gerçi, Fin-Germen dili araştırmalarında yeni bir çığır açmış olan bu eser, sonraları birtakım tartışmalara yol açmış ve bazı noktalarda

Thomsen'in görüşleri değişikliğe uğramışsa da sonunda ana çizgileriyle yine onun görüşlerine bağlı kalınmıştır.[4]

V.Thomsen, 1869-1870 yıllarında Avrupanın önemli kültür merkezlerini dolaşarak yaptığı araştırmalarda daha çok Slav ve Roman dilleri üzerinde durmuştur. Ülkesine dönünce kısa bir süre lise öğretmenliği yapan V.Thomsen, 1871'de Kopenhag Üniversitesinde dil bilimi doçentliğine atanmıştır. 1875'te profesörlüğe, 1876'da Danimarka Bilimler Akademisi üyeliğine getirilmiştir. 1909 yılında Akademi Başkanı seçilmiştir.

V.Thomsen, 1875 yılında Paris Dil Kurumu memoire'larında yayımlanan "Roman dillerinin ses bilgisi üzerine notlar[5] konusundaki yazısı ile bu dillerdeki sessiz yumuşaması olayının kuralını bulmuştur.

1877'de yayımlanan The relations between ancient Russia and Scandinavia and the origin of the Russian State adlı eserinde, adından da anlaşılacağı üzere eski Rusya ile İskandinavya arasındaki akrabalık ve Rus devletinin kökeni konusuna eğilmiştir.[6]

V.Thomsen'in büyük çaplı eserlerinden biri de Fin dilleri ile Balt dilleri (Let ve Litvan dilleri) arasındaki ilişkileri dil tarihi açısından inceleyen Berohringer meltem de finske og de baltiske (Litauisk-Lettiske) Sprog[7] adlı araştırmasıdır. Thomsen bu eserinde ses değişmesi olaylarından yararlanarak, Fin dillerindeki Baltça kelime alıntılarının, o vakte kadar kabul edildiği gibi Germence alıntılarla eş zamanlı olmadığını, aksine Germen alıntılarından daha eski olduğunu ortaya koymuştur. Thomsen'in bu eseri de daha sonra 1931 yılında Mylord -Möller tarafından Berührungen zwischen den finnischen und der baltischen Sprachen. Eine sprachgeschichtliche Untersuchung adıyla Almancaya çevrilmiştir.

Fin dili ile ilgili araştırmalarında, yabancı dillerin Fince üzerindeki etkilerinin kronolojisini de tespit etmiş olan V.Thomsen, bu alıntıları dil ve kültür tarihi bakımından da değerlendirmiştir.

V.Thomsen'in Hint-Avrupa dilleri üzerinde de çalışmaları vardır. Bu çalışmalarıyla Hint-Avrupa dillerindeki damak

sesleri kuralını bulmuştur.

Ayrıca, Dancanın imlâsı ile uğraşmış (1885), Dan ağızları sözlüğünün yazılmasına katkıda bulunmuştur.

Hint dillerinden Hindi ve Santala dilleri üzerinde de durmuş olan (1892) V.Thomsen, eski Anadolu'daki Likya dilinin söz dizimi ve Etrüsk dilinin Kuzey-Kafkas dilleri ile olan akrabalığını incelemiştir. Onun karşılaştırmalı yöntemle hazırladığı küçük fakat klâsik değerdeki Sprogvidenskabens historie[8] adlı dilbilimi tarihi de 1927'de Almancaya, 1938'de de Rusçaya çevrilmiştir.

Bilimsel çalışmaları üzerinde yaptığımız bu kısa açıklamadan anlaşılabacağı üzere, hemen her araştırmasında yeni bir buluşla veya eski görüşleri değiştiren yeni bir görüşle ortaya çıkan V.Thomsen, bu başarılarıyla, Danimarka'da karşılaştırmalı dil biliminin kurucusu sayılmaktadır.[9]

V.THOMSEN'in Türklük Bilimine Hizmeti:

V.Thomsen'in Türklük bilimi alanındaki çalışmalarına gelince: Onun bu alandaki başta gelen en büyük hizmeti, Orhon ve Yenisey Yazıtları'nın o güne kadar okunamamış olan yazısını çözmek suretiyle yaptığı keşiftir. Gerçi bu yazıtlar bilim dünyasına yabancı değildi. Daha 171 yıl öncesinden ve XVIII. yüzyılın başlarından beri tanınıyordu. Yenisey Yazıtları hakkındaki ilk bilgileri 1721 yılında Güney Sibirya'daki Abakan bölgesinde araştırmalar yapan genç Alman bilgini Daniel G.Messerschmidt'e ve İsveçli subay Johann Philipp Tabbert von Strahlenberg'in 1730 yılında yayımladığı Das Nord und östliche Theil von Europa und Asia adlı eserine borçluyuz. 1709 Poltava savaşında Ruslara esir düşen bu İsveçli subay, 13 yıllık esaret hayatını Sibirya'da dolaşarak Yenisey bölgesinde oturan Abakan, Vogul, Ostyak, Samoyed, Saha (Yakut), Tatar, Moğol kavim ve toplulukları hakkında etnografya bilgi ve belgeleri toplarken, Yenisey ırmağının yukarı yatağı boyunca uzanan, yazısı İskandinav Run yazısına benzeyen ve küçük mezar taşlarından oluşan Yenisey Yazıtları'nı da görmüş ve bunlar hakkında bilgi vermiştir[10].

Yenisey Yazıtları üzerine daha sonraki bilgilerimiz XVIII. yüzyıl sonlarında ve XIX. yüzyılın ilk yarısındadır. Strahlenberg'in kitabında olduğu gibi, XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Rusya'da seyahat eden Peter Simoneviç Pallas'ın seyahatnamesinde de bu yazıtlardan bazı kopyalar yer almıştır. Bu bölgedeki 22 küçük yazıtın kopyası da 1822'de St. Petersburg'ta Georg Spasky tarafından yayımlanmıştı.[11] Hattâ 1825 yılında Abei Remusat da bu mezar taşlarının eski Türk ülkelerinde bulunduğu görüşünden hareket ederek Türklere ait olabileceği ihtimalini ileri sürmüştür.[12]

İşte, Yenisey Yazıtları üzerindeki bu ön bilgi ve yayınlar, XIX. yüzyıl sonlarında buralara bilimsel amaçlı araştırma heyetlerimin gönderilmesine vesile olmuştur. Nitekim 1887-1888 yıllarında J.R.Aspelin başkanlığındaki Fin Arkeoloji heyeti, araştırma sonuçlarını ve yazıtların kopyalarını 1889'da *Inscriptions de l'Jenissei, recueillies et publiees par la societ e finlandaise d'arch ologie (Helsingfors)* "Finlandiya Arkeoloji Cemiyetince toplanan ve yayımlanan Yenisey Yazıtları" adıyla yayımlamıştır. 1892 yılında Otto Donner, *W rter verzeichniss zu de Inscriptions de I'Jenissei*[13] adlı kitabı ile bu kopyaların grafikli kelime indekslerini yayımlamıştır.

Yine 1889 yılında Rus arkeologlarından ve İrkutsk Coğrafya Cemiyetinden N.M.Yadrintsev, Orhon ırmağının eski yatağındaki Koço- aydam g l  yakınlarında bu gün Orhon Yazıtları diye adlandırdığımız iki büyük yazıtı, K l T gin ve Bilge Kağan yazıtlarını, bulmuştur. N.M.Yadrintsev, bu yazıtları jbilim dünyasına sunan *Anciens caracteres trouves sur des pierres et des ornements ay bord de I'Orkhon* adlı eserini 1890'da St. Petersburg'da yayımladı. Bu buluş üzerine filolog ve arkeologların Orhon ve Yenisey Yazıtlarına karşı duydukları heyecan daha büyük boyutlara ulaştı [14] Bunun üzerine 1890-1891 yıllarında A.O.Heikel başkanlığındaki bir Fin araştırma heyeti Koço- aydam bölgesine Orhon ırmağı kıyılarına giderek gerekli araştırmaları yapmış ve *Inscriptions de I'Orkhon, recueilles par I'expedition finnoise* [15]adı altında yazıtların mükemmel bir kopyasını yayımlamıştır. Bunu

W.Radloff başkanlığındaki Rus bilim heyetinin gezisi izlemiş ve sonuçlar Atlas der Alterthümer der Mongolei, im Auftrage der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, herausgegeben Dr. W.Radloff[16] "Moğolistandaki Eski Harabelerinin Atlası..." adıyla yayımlanmıştır.[17]

V.Thomsen, yazıtlar üzerindeki alfabeyi çözme çalışmalarına biraz önce belirttiğimiz Fin-Ogur Cemiyetinin Heikel yayını ile Rus Bilimler Akademisinin yayınlarını esas alarak başlamıştır. Thomsen çalışmalarına başlarken bunların eski Türklerden kalma anıtlar olduğunu biliyordu. Çünkü, iki büyük anıttan oluşan ve dört yönü bulunan Orhon Yazıtlarının birer yüzünde Çince bir metin vardı. Thomsen'in kendi çalışmaları sırasında I. yazıt diye adlandırdığı taştaki, yani daha sonraki adıyla Kül Tigin Yazıtındaki, Çince metin daha iyi korunmuş; öteki taşın, yani Bilge Kağan Yazıtı'nın metni ise hayli tahribata uğramış bulunuyordu. Yazıtların Çince yüzünün Almancaya çeviri ve yorumu Georg von der Gabelentz tarafından yapılmış ve Fin heyetinin yayınına eklenmişti. Bu metnin daha geniş ve daha doğru çevirisi de Hollandalı bilim adamı G. Schlegel tarafından yapılmış ve La stelefuneraire du Teghin Giogh (Teghin Giogh'un mezar taşı)[18] adıyla yayımlanmıştı. Yazıtların Çince yüzünün çeviri ve yorumundan, I. yazıtın kağan veya tahtın sahibi Kutlug'un (Çince yazılışı ile Kou't-tho-louk kho-han) 731 yılında ölen küçük kardeşi tigin (prens, Çipce Kiueh)'in anısına milâdî takvimle 28 Ocak 733'ü karşılayan bir tarihte dikildiği; bu prensin VI. yüzyıl ortalarından 745 yılına kadar hüküm süren ve akraba kavim Uygurların saldırısı ile yıkılmış bulunan Tou-kiue veya Türklerin soyundan geldiği[19] anlaşılıyordu. Yalnız bu kısa Çince metnin, Türkçe yazıtın bir tercümesi olmadığı da daha ilk bakışta fark ediliyordu. Çünkü asıl metin Çince metnin dört beş misli genişlikte idi. Bu da demekti ki, yazıtlar metin bakımından birbirinin aynı olan iki dilli birer yazıt niteliğinde değildir. Birbirinden bağımsız metinlerdir. Nitekim, daha sonra böyle olduğu da ortaya çıkmıştır. Ne var ki, bu kısa Çince metin sayesinde Orhon ve Yenisey Yazıtlarının kimlere ait olduğu ve hangi dilde yazılmış

bulunduğu öğrenilebilmiş ve yazıtların eski bir Türk lehçesi ile yazıldığına şüphe kalmamıştı. Ancak, anıtlar üzerindeki yazılar henüz meçhuldü ve şimdiye kadar yapılan bazı denemelerden hiçbir olumlu sonuç alınamamıştı. V.Thomsen bu girişimlerdeki başarısızlığı güvenilir bir yöntemle çalışılmamış olmasına bağlıyordu. Nitekim, bu yazıya eğilmiş olan Otto Donner de diğerleri de anıtlardaki yazının harfleri ile başka devir ve kavimlere ait yazıların harfleri arasındaki şekil benzerliğinden yararlanmak istemişlerdir. Hattâ Otto Donner, bu yazı ile aralarında bin yıldan fazla zaman ayrılığı bulunan Yunan ve Küçük Asya alfabelerini karşılaştırma yolunu tutmuş; dolayısıyla da çalışmaları bir saman alevi gibi parlayıp geçerek, sonuçsuz kalmıştı.[20]

İşte V.Thomsen Orhon yazıtları üzerindeki meçhul yazıyı çözme işine bu şartlar altında başlamış; derinlemesine bir yöntemle işe koyulmuştur.

Daha sonra yayımlanan buluş bildirisinde açıklandığı üzere, V.Thomsen konuya bambaşka bir yöntemle eğilmiştir. Önce yazının yazılış yönünü tespiti çalışarak Çince yazıtta olduğu gibi yukarıdan aşağıya ve sağdan sola yazıldığını tespit etmiş; satırların sırası ve dört yüzden hangisinin başlangıç yüzü olduğu üzerinde durmuştur. Hattâ bu tespit sırasında kullandığı Heikel ve Radloff yayımlarındaki metin düzenleme yanlışlarını da yoluna koyarak ve satırlarla ilgili bazı ip uçlarından yararlanarak metnin normal çatısını kurabilmiştir.[21] Bundan sonra okuma işine koyulan bilgin, bu noktada çeşitli işaret ve kelimelerin nerede ve ne biçimde yer aldıklarını, aynı kelimelerin hecelemedeki değişkenleri ve benzeri daha başka olgularla Çince yazıtın verebileceği imkânları göz önünde bulundurmıştır. Bu ip uçlarından yararlanarak yazıtta birbirinden farklı 38 işaret olduğunu; kelimelerin birbirinden üst üste iki nokta ile ayrıldığını, zamir, sayı adları gibi bazı küçük sözlerin çok defa kendinden önceki ve sonraki sözlerle bitişik yazıldığını tespit etmiştir. Alfabedeki işaret çokluğundan, bu yazının basit alfabeli bir yazı olmadığı, aynı ses için değişen şartlara göre farklı işaretler kullanan bir yazı olabileceği ihtimalini

benimsemiştir.

İlk önce ünlüleri bulma girişimine yönelerek ve geçici olarak x y x gibi üç harfli sözler üzerinde durup, bunların ya “ünsüz + ünlü + ünsüz” ya da “ünlü + ünsüz + ünlü” tipinde olacağı varsayımından hareket ederek ilk basamakta o ~ u >, ı ~ i T ve ö ~ ü ünlülerini karşılayan işaretleri bulmuştur. Paralel metinlerin ortak kelimeleri üzerinde yaptığı karşılaştırmalardan sonra bunların bazen yazılıp bazen yazılmadığını ortaya koymuştur. Bulduğu bu ünlü işaretleri ile geride kalan işaretler arasındaki ilişkileri inceleyince, belirli bazı ünsüzlerin belirli bazı ünlüler ile kullanılması şeklinde değişmez bir imlâ kuralının varlığını fark etmiştir. Bu incelemeler sırasında bazı bocalamalar da geçirmiştir. Söz gelişi ö ~ ü N değerindeki işareti e sesine karşılık tuttuğu için bu yanılma, tahminlerinin uzun süre yol almasına engel olmuştur. Bundan sonra -Z işaretinin a ~ e değerinde olduğunu bulmuştur, ünlülerin bulunması, onun bir ünlünün türüne göre değişik biçimdeki ünsüzlerle birleştiğini kavramasına yardımcı olmuş ve bu yolla ünsüzlerin belirlenmesinde epey yol almıştır.

V.Thomsen, bundan sonraki basamakta, belirli bazı kelimelerin anlamlarını bulma ve bunun için de Çince metinde özel adlardan yararlanma gereğini duymuştur. Ancak, uzunca bir aramadan sonra, Çince yazıtta Çince yazılışları ile geçen özel adlardan ikisi dışında hiçbir adın Türkçe metinde bulunmadığı görüşüne varmıştır. Her iki yazıttaki ortak iki özel addan biri, Yenisey Yazıtlarında da bulunan, Moğolcanın ve Türk lehçelerinin “gök, sema; Tanrı” anlamlarındaki ortak tengri kelimesine tekabül eden yazılış idi. Diğeri de önce yanlış değerlendirilip Kök-tigin diye okuduğu Köl-tigin idi. Bu iki kelimenin yardımı ile metinde ve Yenisey yazıtlarında sık sık geçen Türk kelimesini de bulmuştu. Bu kelimelerin ses değerlerinden yararlanarak[22] kısa bir süre sonra yazının tamamını sağlıklı bir şekilde çözmeyi başarmış olan V. Thomsen, bu emsalsiz buluşunu Danimarka Kraliyet Bilimler Akademisinin 15 Aralık 1893 tarihli toplantısında bir bildiri ile ve ayrıntılı olarak açıklamıştır, Köktürk yazısının çözümü

ve okunuşu ile ilgili bu bildiri Danimarka Kraliyet Bilim Akademisinin Bülteninde “Dechiffrement des inscriptions de l’Orkhon et de l’Jenissei, Notice preliminaire”[23] “Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Deşifresi” adıyla yayımlanmıştır,

V.Thomsen’in Köktürk Yazıtlarının sırrını çözmesi, Türk tarihinin belgelere dayalı başlangıcını epey gerilere, M. S. VI. yüzyıl ortalarına kadar götürebildiği gibi, Türkologlara ve Türklük bilimi çalışmalarına da yeni bir ufuk açmıştır. Bu heyecanla işe koyulan W.Radloff, Orhon ve Yenisey Yazıtlarım metin ve tercümesiyle üç bölüm halinde Die alttürkischen Inschriften der Mongolei (Mogülistandaki Türk Kitabeleri)[24] adıyla yayımlamıştır. Ancak, çok aceleye getirilmiş bir yayın olduğundan, pek çok okuma ve çeviri yanlışları yapılmıştır. Elbette bu buluştan sonra V.Thomsen’in, yazıtları, metin ve tercümeleri ile birlikte kendisinin de yayımlaması gerekiyordu. Gerçi, onun daha 1894 Martında, yazıtların çözümünden üç ay sonra yaptığı yayında da hayli yanlışlar vardı. Ancak, Thomsen, bundan sonra çok titiz bir çalışma ile hazırladığı eseri, Inscriptions de l’Orkhon dechiffrees[25] adıyla yayımlamıştır.

İki bölümden oluşan bu eserin birinci bölümünde, V.Thomsen Köktürk yazı sistemini ayrıntılı biçimde incelemiş (s. 7-44) ve bu yazının köken sorununa eğilmiştir. Eserin 2. bölümünün başında eski Türk tarihini ele almış (s. 57-96); daha sonra Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarının çeviri yazıları ile Fransızca tercümelerini vermiştir (s. 97-134). Bunlara, metin ve çeviri ile ilgili açıklama notlarıyla, yazıtlarda geçen sözlerin alfabetik dizinini (s. 135-211) ve daha önce söz konusu ettiğimiz Çince yazıtın E.H.Parker tarafından yapılmış İngilizce çevirisi de eklenmiştir. Thomsen’in bu eseri mükemmel bir araştırma niteliği taşıdığından, daha sonra bu alanda çalışan bilginlerce örnek alınmıştır,

V.Thomsen, yazıtlar üzerindeki çalışmalarını, araştırına yazıları veya başlı başına eserler halinde bundan sonraki yıllarda da devam ettirmiştir. Çünkü bir yandan yazıtlarda 1160 yıl boyunca tabiat şartlarının meydana getirdiği tahribat, bir yandan da yer yer okuma ve yorumda kendini

gösteren eksiklik veya farklılıklar dolayısıyla, üzerinde durulması ve çözülmesi gereken sorunlar ortaya çıkıyordu. Thomsen bu amaçla XI. Doğu Bilimleri Kongresine sunduğu “Sur le systeme des consonnes dans la langue ouigoure”[26] adlı araştırmasında Uygur Türkçesinin ünsüz sistemi üzerinde durarak ve W.Radloffun ünsüzlere verdiği yanlış ses değerleri yüzünden Kutadgu Bilig metninde yaptığı okuma yanlışlarının düzelterek, bu konuya önemli bir katkıda bulunmuştur.

V.Thomsen’in Eski Türkçe alanında daha sonra yaptığı başlıca araştırmaları şunlardır:

Turfan yazmalarında bulunan ve Run yazısıyla yazılmış olan bir yapraklık metnin işlenip yayımlanması: “Ein Blatt in Turkischer Runen Schrift aus Turfan”. [27]

Macar doğu bilimcilerinden Aurel Stein’in Tarım vadisindeki Tunhuang ve Miran mabetlerinde bularak kendisine gönderdiği üç yazmanın işlenerek İngilizce tercümesiyle birlikte yayını: “Dr. M.A.Steins Manuscripts in Turkish Runen script”[28] Bu yayındaki I, yazma, toplam 53 satırlık A, B, B arkası ve C yüzlerinden oluşan üç parçalık bir metin; İkincisi 107 sayfalık Irk Bitig diye bildiğimiz bir fal kitabı; üçüncüsü ata sözü niteliğinde küçük bir metin, dördüncüsü de çok zor okunan bir metindir.[29]

1913 yılında emekliye ayrılan Thomsen, yazıtlar üzerindeki çalışmalarına bundan sonra da devam etmiştir.

Thomsen Yenisey Yazıtları üzerindeki “Une lettre meconnue des inscriptions de I’Jenissei”[30] adlı araştırma yazısında, W. Radloff’un yanlış bir ses değerlendirmesi ile b olarak okuduğu harfin b değil, el “kavim”, et- “etmek”, bel “bel”, beş, yeti sözlerinde görüldüğü gibi kapalı e değerinde olduğunu ortaya koymuştur.

V.Thomsen’in 1914-1915 yıllarında Danca olarak yayımlanan yazısı, Doğu Türkistan’ın tarihi ve orada yapılan kazılarla ilgilidir: “Fra Ost-Turkestan Fortid”[31] Almancaya çevirisi: “Aus Ostturkestans Vergangenheit”[32].

V.Thomsen’in büyük çaptaki çalışmalarından biri de 1916

yılında yayımlanan Turcica [33]adlı kitabıdır: Turcica'da, V. Thomsen'in Orhon ve Yenisey Yazıtları üzerindeki en son yorum ve değerlendirmeleri yer almıştır.

V.Thomsen, 1917'de Macaristan'da Nagy-Szent Mikl s'ta bulunan Peçenek devri yazıtları üzerinde de çalışmış ve bu çalışmasını Une inscription de la trouvaille d'or Nagy-Szent-Mikl s adıyla yayımlamıştır.

1922 yılında Orhon Yazıtlarını ve 1897 de Klemenzen tarafından bulunan Tonyukuk Yazıtı'nı yeniden gözden geçirerek Ve başına Bilge Ka an'a kadar uzanan Köktürk tarihini inceleyen bir giriş yazısı koyarak Danca'ya çevirmiştir[34]. Onun bu son  evirisi H. H. Schaeder tarafından "Altt rkische Inschriften aus der Mongolei in  bersetzung und mit Einleitung"[35] başlığı ile Almancaya, Ragıp Hulus  ( zdem) tarafından da "Mo lolistan'daki Türkçe Kitabeler"[36] başlığı ile Almancasından Türkçeye aktarılmıştır.

V.Thomsen, hayatının son yıllarında eski   rencisi Kurt Wulf'la birlikte Yenisey Yazıtları üzerinde çalışmıştır. Bu  alışmalar sırasında, Köktürk ve Yenisey Yazıtlarının yeni bir yayınının K.Wulf tarafından baskıya hazırlanması pl nlanmıştı. Ancak,  nce Thomsen'in daha sonraki yıllarda da Wulf'un ölümü ile bu proje gerçekleştirilememiştir.

V.Thomsen'in uzun ve çok verimli hayatı 12 Mayıs 1927 tarihinde Kopenhag yakınındaki Valby'de 85 yaşında iken sona ermiştir.  l m , Batı bilim dünyasında derin akisler uyandırmıştır.

Onun 1927'de hazırladığı Talaş yazıtlarının okunup tarihlendirilmesi üzerindeki beş yapraklık bir çalışması da ölümünden çok yıllar sonra Kaare Thomsen'in aracılığı ile  nl  Macar T rkolo u G.Nemeth'e gönderilmiş, Nemeth bunu 1972 yılında, Macar Bilimler Akademisinin Lengüistik Yıllığı'nda onun adına "Zur Deutung der Talaş Inschriften von Vilhelm Thomsen 1927"[37] fotokopi halinde yayımlamıştır.

V.Thomsen'in gerek dil bilimi alanındaki gerek Yenisey ve Orhon Yazıtları  zerindeki keşif ve çalışmaları bilim dünyasında gereken takdiri bulmuş ve kendisine defalarca ödül verilmiştir. Doktorasının yıl dönümüne rastlayan 1894 yılında

çıkarılan armağan cildi dışında, 1912 yılında eski öğrencilerinin ve çalışma arkadaşlarının 70. yıl armağanı olarak sundukları, değerli yazıları içine alan uluslararası nitelikteki Festschriftfür Vilhelm Thomsen[38] bunlardan biridir.

Yine 1912 yılında doğumunun 70. yıl dönümü dolayısıyla Danimarka Kralı kendisini kutlayarak göğsüne fil madalyası takmıştır. Aynı yıl Finlandiya’da bir kral gibi karşılanmış ve şerefine yapılan törende, kendisine karşı, bildiği 16 dilde takdir konuşmaları yapılmıştır. 1922’de de onun türlü yazılarını bir araya toplayan ciltler kendisine 80. doğum yıldönümü armağanı olarak sunulmuştur.

V.Thomsen’in eski Türk yazıtları üzerindeki keşfi ve yaptığı başarılı çalışmalar Osmanlı Devleti tarafından da takdirle karşılanmış ve 20 Ekim 1915 tarihinde “I. dereceden Mecidî Nişanı” ile taltif edilmiştir. [39]

V.Thomsen’in bütün çalışmaları toplu olarak Samlede Afhandlinger (1- 4)[40], adı altında yayımlanmıştır.

Kurt Wulf’un da Thomsen’in hayatını ve bilimsel çalışmalarını ele alan Vilhelm Thomsen [41] adlı bir kitapçığı vardır.[42]

V.Thomsen, meslek hayatı boyunca yalnız eser vermekle kalmamış, Türklük bilimine bu alanın ünlü birkaç bilim adamını yetiştirmekle de hizmet etmiştir. Türk dilinin karşılaştırmalı ses bilgisi üzerinde çalışan ve Çuvaş Türkçesinin ses tarihini inceleyen Vilhelm Grönbech, 1903’te Türkçenin ses kuralı üzerinde bir araştırma yazısı çıkan Holger Pederson ve 1936’da Der Türkische Sprachbau (Türk Dilinin Yapısı)[43] adlı doktora tezi ile aynı yıl Codex Cumanicus’un el yazmasının tıpkı basımını, 1942 yılında Komanisches Wörterbuch “Kuman Sözlüğü” adıyla bu eserin sözlüğünü, 1948 yılında XIV. yüzyıl Harezmi Türkçesi temsilcilerinden Rabguzî’nin Kısasü’l-enbiyâ’sının Londra British Museum’daki değerli yazmasının fotokopisini yayımlayan ve V.Grönbech’in oğlu olan Kaare Grönbech, V.Thomsen’in yetiştirdiği değerli bilim adamlarıdır.

V.Thomsen, Köktürk yazısını çözen buluşu ve hayatı boyunca süregelen değerli çalışmaları ile Türk dili tarihinde kendisine ve etrafına ışık sağan ölümsüz sayfalar ayırmıştır.

Onun aziz hatırası Türkologlar ve Türk milleti tarafından her zaman saygı ve sevgi ile anılacaktır.

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ.

Dipnotlar:

- [1] Tidskrift for philologi og Paedagogik Aargang, 7, s. 149-174.
- [2] Den gotiske Sprogklassen indflydelse pa den finske, En Sproghisiorisk undersogelse, Kopenhagen 1869.
- [3] Halle 1870, yeni baskısı 1967.
- [4] Hasan Eren, Türklük Bilimi Tarihi, C, I, TDK. yay. (basılmakta) s. 168.
- [5] "Remarques sur la phonetique romane. L'i parasite et Les consonnes mouiees en fransçais", Memoires de la Societe de Linguitisque de Paris. Tome 3, s, 106-123
- [6] Onun bu değerli eseri de 1879 yılında Almancaya çevrilmiştir (yeni baskısı 1964).
- [7] Kopenhagen 1890.
- [8] Kopenhagen 1902.
- [9] V. Thomsen'in hayatı ve bilimsel çalışmalarının bu bölümü hakkında genel bilgi, için bk. Kurt Wulf, Vilhelm Thomsen, Lund 1930; A. Dilaçar, Thomsen, TDK. yayını, Ankara 1963; Hasan Eren, "Thomsen, Vilhelm Luüvig Peter", Türk Ansiklopedisi, C. XXXI (Ankara 1982), s. 174; Türklük Bilimi Tarihi, C. I, TDK yay. (basılmakta), s. 168.
- [10] Hüseyin Namık Orkıtın, Eski Türk Yazıtları, C. I, TDK. yayım, İstanbul 1936, yeni baskı Ankara 1986, s. 18; Osman Fikri Sertkaya, "Doğumunun 311. ölümünün 240. yıl dönümünde Philipp Johann von Tabbert-Strahlenberg (1676-1747)", Türk Kültürü, Sayı 285, Ocak 1987, s. 16-27. .
- [11] Inscriptiones Sibiriaca; de antiquis quibusdam sculpturis et inscriptionibus in Sibiria repertis.
- [12] Hüseyin Namık Orkun, a. g. e. s. 18; Osman Fikri Sertkaya, "Eski Türkçe (Göktürkçe ve Uygurca) araştırmacısı olarak Wilhelm Radloff", Türk Dili, Cilt LVI, Sayı 444, Aralık 1988, s. 303-317.

[13] Memoire de la Societe Finno-Ougrienne IV

[14] Bk. V. Thomsen, Dechiffrement des inscriptions de l'Orkhon et de l'Yenissei, Notice pYblımimire, Bulletin de l'Academie Royale de Sciences et des Lettres de Danemark, Copenhagen 1893, Afh. s. 2; Türkçe çevirisi: Vedat Köken, Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü, İlk bildiri, TDK, Yay., Ankara 1993, s: I.

[15] 1890 et publiees par la Societe Finno-Oügrienne 1892

[16] St. Petersburg 1892-1899.

[17] Yenisey ve Orhon Anıtlarıyla, Moğolistan'da daha sonra bulunan öteki yazıtların tarihçesi ve yapılan çalışmalar için bk. Osman F. Sertkaya, "Köl Tigin'in ölümünün 1250. yıl dönümü dolayısı ile Moğolistan Halk Cumhuriyetindeki Köktürk harfli metinler üzerinde yapılan arkeolojik ve filolojik çatışmalara toplu bir bakış", Belleten, C. XLVII/185 (Ocak 1983), Ankara 1984, s. 67- 85; Ahmet B. Ercilasun, "Bengütaş Edebiyatı", Büyük Türk Klasikleri, C. I (İst. 1985), s. 56-66; Talât Tekin, Orhon Yazıtları, TDK. yay. Ankara 1988, s. V-XI.

[18] Memoire de la Societe Finrtd-Ougrienne III, Helsinki 1892.

[19] V. Thomsen, not 14'te göst. bildiri, s. 3, Türkçe çev. S, I.

[20] V. Thomsen, not 14'te göst. bildiri metni, s. 7,8.

[21] Ayrıntı için bk. V. Thomsen, not 14'te göst. e., s. 5-6 ve ö. t.

[22] Daha geniş bilgi için bk. not 14'te göst. e.

[23] Bülletin de l'Accıdemie Royale des Sciences et des Lettres de Danemcırk, Copenhagen 1893, s. 285-299=Afh. s, 3-19.

[24] I. Lieferung St. Petersburg 1894-1895.

[25] MSF0u, Helsingfors 1896.

[26] KSz,.2, 1901, s. 241-259.

[27] SPAW. phil.- hist. 1910/15, s. 296-306. Bu konuda bk. Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, C. II, TDK. yay. İstanbul 1938, yeni baskı Ankara 1986, s. 56-59; Osman F. Sertkaya, "Fragmente in Alttürkischer Insdhrift aus den Turfanfunden", Runen Tarngas unclGraffiti aus Asien und

Osteuropa, SUA, 1985, s. 1.

[28] JRAS, 1912, s. 181-227.

[29] Geniş bilgi için bk. Eski Türk Yazıtları, C. II, s. 61-100, Osman F. Sertkaya, göst. e., s. 133 ve ö.t.

[30] JSF0u, XXX/4, 1913-1918

[31] Tidskrift for Videnskab og Kritik, 1914-1915.

[32] UJb., 1925, S. 1-24.

[33] MSF0u, 1916, s. 1-107.

[34] Scimlecle Afhandlinger III, 1922, s. 465-516.

[35] ZDMG, 25, 1924, s. 121-175

[36] Türkiyat Mecmuası, II, s. 81-118

[37] Acta Linguistica Scientiarum Hungarica, XXII/3-4, s. s, 245-250

[38] Leipzig 1912.

[39] Başbakanlık Devlet Arşivi, Belge no: 1655: İrade-i Taltifat, 20 Teşrin-i evvel 1331 (1915).

[40] Kobenhavn-Kristiania 1919-1931.

[41] Lund, 1930.

[42] Bizdeki V. Thomsen'le ilgili yayınlar için not 9'da gösterilen yazılara bk.

[43] Kobenhavn, 1936. Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly